

اقتصاد مقاومتی
در جمهوری اسلامی ایران:
تحلیل مبانی و برخی اصول
راهنمای ربردی

حسین درّی نوگورانی - دکتر اصغر سالار اصفهانی

عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع) - عضو هیأت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

شابک :	۹۷۸-۶۰۰-۶۴۸۶-۲۴-۶
شماره :	۲۳۹۳۸۶۹
کتابشناسی ملی	
عنوان و نام پدیدآور :	اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران: تحلیل مبنایی و برخی اصول راهنمای کاربردی/حسین دری‌نوگورانی- اصغر صالح‌اصفها نی.
مشخصات نشر :	تهران: شرکت چاپ و انتشارات راه فردا، انتشارات ناچی نشر، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری :	۲۸۰ص.
موضوع :	خامنهای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۱۸ - -- نظریه درباره سیاست اقتصادی
موضوع :	سیاست اقتصادی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع :	سیاست اقتصادی
موضوع :	ایران -- سیاست اقتصادی -- ۱۳۵۸ -
موضوع :	ایران -- سیاست اقتصادی
رده بندی دی‌سی :	۳۳۰/۹۵۵
رده بندی کده :	۱۳۹۲ الف۷/د۴۳۷۵ HC۳۷۵
سرشناسه :	حسین، ۱۳۲۰ -
شناسه افزوده :	الح صفهانی، علی‌اصغر، ۱۳۲۸ -
وضعیت فهرست نویسی :	فهرست

نام کتاب:	اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران
طراح جلد:	پیمان نوهری نجفی
نوبت چاپ:	۱۳۹۲
قیمت:	ریال
شمارگان:	۲۰۰۰
لینوگرافی، چاپ و صحافی:	شرکت چاپ و انتشارات راه فردا
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۶۴۸۶-۲۴-۶
به سفارش و پشتیبانی:	معاونت طرح و برنامه و بودجه ستاد کل نیروهای مسلح (اداره امور اقتصادی)
تلفن:	۸۸۴۲۹۹۶۲

حقوق چاپ و نشر برای اداره امور اقتصادی محفوظ است.

فهرست مطالب

فهرست اجمالی

مقدمه	۱
بخش اول: مبانی نظری اقتصاد مقاومتی از دیدگاه فرهنگ اسلامی	۱۳
فصل اول: مبانی و برخی جهت‌گیری‌های اساسی اقتصاد در فرهنگ اسلامی	۱۵
فصل دوم - مفهوم و ویژگی‌های مقاومت	۵۵
فصل سوم - یافته‌های بخش اول و جمع‌بندی مبانی مفهوم و ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی	۱۱۵
بخش دوم: مفهوم ارائه‌شده‌ی اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران	۱۲۳
فصل چهارم - سابقه و انگیزه طرح اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران	۱۲۵
فصل پنجم - مفهوم و ارکان اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران	۱۳۳
فصل ششم - یافته‌های بخش دوم و جمع‌بندی کاربردها و ارتباط با سایر رشته‌های تطابق مفهوم اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران با نگرش مبانی فرهنگ اسلامی	۱۶۳
بخش سوم: گزارشی از دیدگاه‌ها در باره اقتصاد مقاومتی و مقاومت اقتصادی	۱۷۱
فصل هفتم - مروری بر دیدگاه‌های داخلی در باره اقتصاد مقاومتی	۱۷۳
فصل هشتم - مروری بر برخی مفاهیم اقتصادی رایج مرتبط با مقاومت اقتصادی	۲۰۱
بخش چهارم: گزارشی از تجربه‌ی مقاومت اقتصادی	۲۳۷
فصل نهم - نمونه‌هایی از مقاومت اقتصادی در تجربه تاریخی	۲۳۹

بخش پنجم: اصول راهنمایی اساسی و راهکارهایی در جهت تحقق اقتصاد	
مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران	۲۸۷
مفصل دهم - آسیب‌ها و کاستی‌های اساسی اقتصاد ایران	۲۸۹
مفصل یازدهم - الزامات و اصول راهنمایی برای تحقق اقتصاد مقاومتی	۳۰۹
پیوست	۳۳۷
پیوست یک - عوامل و پیامدها و روش‌های ترک اعتیاد	۳۳۹
پیوست دو - روش‌های جنگ و اصول جنگیدن	۳۴۵
منابع	۳۵۷

فہرست تفصیلی

مقدمه ۱

بخش اول: مبانی نظری اقتصاد مقاومتی از دیدگاه فرهنگ اسلامی ۱۳

فصل اول - نگرش‌های مبنایی و برخی جهت‌گیری‌های اساسی اقتصاد در فرهنگ اسلامی ۱۵

۱-۱-۱- حاکم بر اقتصاد متعارف ۱۵

۱-۲- برخی گزاره‌ها و جهت‌گیری‌ها و اصول حاکم بر اقتصاد در فرهنگ اسلامی ۱۷

۱-۳- خلاصه جمع‌بندی: واقعیات اقتصادی، و نگرش جهادی به اقتصاد (نوعی این‌همانی) از دیدگاه فرهنگ اسلامی ۴۷

فصل دوم - مفهوم و ویژگی‌های مقاومت ۵۵

۲-۱- مفهوم مقاومت ۵۵

۲-۱-۱- معنای "صَفَاوَمَة" و "اِسْتِقَامَة" ۵۶

۲-۱-۲- معنای صبر ۵۸

۲-۲- اهمیت و جایگاه مقاومت در فرهنگ اسلامی ۶۱

۲-۳- عوامل تعیین‌کننده مقاومت ۶۵

۲-۳-۱- نگرشی کلی ۶۵

۲-۳-۲- نگرش تفصیلی ۷۰

۲-۳-۳- زندگی و خداگرایی ۷۱

- ۷۳ تکلیف‌مداری و تبعیت‌پذیری
- ۷۶ تجربه‌آموزی و ژرف‌بینی (پرهیز از ظاهربینی)
- ۷۷ آینده‌نگری
- ۷۷ انفاق مال و رفتار مصرفی مناسب
- ۸۰ حوصله داشتن و عدم‌شتابزدگی
- ۸۰ تربیت (ظرفیت‌سازی)
- ۸۶ رجه همراه و همراه‌سازی (مشارکت‌جویی و ...)
- ۸۷ اسباب‌آرامی و ستمگران
- ۹۰ ۲-۴- آثار و پیامدهای مقاومت
- ۹۳ ۲-۴-۱- نگرشی ملی
- ۹۵ ۲-۴-۲- نگرشی تفصیلی
- ۹۶ صفای باطن و حلاوت ایمان
- محبّت و معیت و امداد الهی (بیار الهی و امداد غیبی؛ توجه
- ۹۶ فرشتگان)
- ۹۸ مصونیت و امنیت
- ۹۹ توان‌بخشی و عزت‌آفرینی
- ۱۰۰ دشمن‌کوبی
- ۱۰۰ فرصت‌یابی
- ۱۰۰ اثر مضاعف (پاداش نیکوتر)
- ۱۰۱ توسعه‌ی روزی

رهبری	۱۰۱
فرجام نیک	۱۰۲
۲-۵- خلاصه و نتیجه‌گیری: مفهوم "مقاومت" در تحقیق حاضر و کالبدشکافی آن	۱۰۵
فصل سوم - یافته‌های بخش اول و جمع‌بندی مبنایی مفهوم و ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی	۱۱۵
بخش دوم - سوالات ارائه‌شده‌ی اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران ...	۱۲۳
فصل چهارم - یافته‌ها و انگیزه طرح اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران	۱۲۵
فصل پنجم - مفهوم و ارکان اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران	۱۳۳
۵-۱- مفهوم اقتصاد مقاومتی در بیان مقام معظم رهبری	۱۳۳
۵-۲- عناصر محور و ارکان اقتصاد مقاومتی	۱۳۷
۵-۲-۱- عوامل آسیب‌زا و آون‌ساز اساس رهنمودهای رهبری نظام	۱۳۷
۵-۲-۲- الزامات و ارکان اقتصاد مقاومتی	۱۴۹
فصل ششم - یافته‌های بخش دوم و جمع‌بندی کاربردی با واریسی تطابق مفهوم اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران با انگیزش مبنایی فرهنگ اسلامی	۱۶۳
بخش سوم: گزارشی از دیدگاه‌ها درباره اقتصاد مقاومتی و مقاومت اقتصادی	۱۷۱
فصل هفتم - مروری بر دیدگاه‌های داخلی در باره اقتصاد مقاومتی	۱۷۳
۷-۱- چهار تعریف از اقتصاد مقاومتی	۱۷۴
اقتصاد موازی	۱۷۴

اقتصاد ترمیمی	۱۷۶
اقتصاد دفاعی	۱۷۷
اقتصاد الگو	۱۷۷
۷-۲- گذار به اقتصاد مقاومتی	۱۷۸
۳- مفهوم و عناصر اقتصاد مقاومتی	۱۸۸
۷-۲- مفهوم متمایز و محک درست آزمایی برداشت از اقتصاد مقاومتی ...	۱۸۸
۷-۲- عناصر و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی	۱۹۸
فصل هشتم - مرور بر مبانی و مفاهیم اقتصادی رایج مرتبط با مقاومت اقتصادی	۲۰۱
۸-۱- خوداتکایی	۲۰۳
۸-۲- وابستگی	۲۰۴
۸-۳- آسیب‌پذیری	۲۰۶
۸-۴- ترمیم‌پذیری	۲۱۵
۸-۵- پایداری و توسعه پایدار	۲۲۹
۸-۵-۱- مفهوم پایداری	۲۲۹
۸-۵-۲- انواع پایداری	۲۳۰
پایداری بیرونی	۲۳۰
پایداری درونی	۲۳۱
بخش چهارم: گزارشی از تجربه‌ی مقاومت اقتصادی	۲۳۷
فصل نهم - نمونه‌هایی از مقاومت اقتصادی در تجربه تاریخی	۲۳۹
۹-۱- کشورهای درگیر جنگ‌های جهانی	۲۴۰

۲۴۱	۹-۱-۱- جنگ جهانی اول
۲۴۳	آلمان
۲۴۴	انگلستان
۲۴۵	چین
۲۴۶	فرانسه
۲۴۸	ایران
۲۵۲	۹-۱-۲- سال‌های بین دو جنگ جهانی
۲۵۳	۹-۱-۳- جنگ جهانی دوم
۲۵۴	آمریکا
۲۵۷	آلمان
۲۵۹	فرانسه
۲۶۰	شوروی
۲۶۰	ایتالیا
۲۶۱	ژاپن
۲۶۱	انگلستان
۲۶۳	ایران
۲۶۶	۹-۲- تجربه برخی کشورها
۲۷۰	۹-۲-۱- ژاپن
۲۷۰	اتکا به فرهنگ دیرینه‌ی تعدیل‌شده
۲۷۱	رعایت اصول اقتصادبومی، و اولویت دادن به توسعه اقتصادی

- ۲۷۵ محوریت امنیت اقتصادی در دهه‌های اخیر
- ۲۷۸ آسیب‌پذیری اقتصادی و تبدیل تهدید به فرصت، بایره‌وری بالا
- ۲۷۹ حمایت‌گرایی
- ۲۸۰ نقش مردم و متشکل بودن، جامعه در توسعه اقتصادی ژاپن
- ۲۸۱ ناریوها برای انواع تهدیدها
- ۲۸۲ روش‌های تأمین مستمر مواد خام
- ۲۸۴ ۲-۹- راه‌نمایی
- بخش پنجم: اصول و راهکارهایی در جهت تحقق اقتصاد
- ۲۸۷ مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران
- ۲۸۹ فصل دهم - آسیب‌ها و کاستی‌های اساسی اقتصاد ایران
- ۲۸۹ ۱-۱۰- خلاصه‌ای از مطالب
- ۲۹۳ ۲-۱۰- آسیب‌شناسی راهبردی اقتصاد کشور
- ۳۰۹ فصل یازدهم - الزامات و اصول راهنمایی برای تحقق اقتصاد مقاومتی
- ۳۱۳ ۱-۱۱- برخی دیدگاه‌های داخلی درباره الزامات تحقق اقتصاد مقاومتی
- ۳۱۳ ۲-۱۱- برخی اصول راهنمای اساسی برای ارائه راهکارهای عملیاتی تحقق
- ۳۶۷ اقتصاد مقاومتی
- ۳۶۷ الف - اقتصاد نفتی، بیمار است.
- ۳۲۳ ب - اقتصاد ملی در شرایط جنگی است.
- ۳۲۶ ج - پدافند اقتصادی، نوعی پدافند غیرعامل نیز هست.

د - اصل راهنمای اساسی برای پیشرفت کشور در عین آسیب‌ناپذیری داخلی و ناکام گذاشتن خصومت‌های خارجی، تحقق اقتصاد عزتمند و مقتدر آخرت‌بینانه اسلامی است که مقاومتی بودن، یکی از ارکان اصلی آن است. ۳۳۰

پیوست‌ها ۳۳۷

پیوست یک - عوامل و پیامدها و روش‌های ترک اعتیاد ۳۳۹

پیوست دو - بزرگی‌های جنگ و اصول جنگیدن ۳۴۵

ویژگی‌های ۳۴۵

اصول جنگ - فردوسی‌های نظامی رایج ۳۴۸

برخی از اصول جنگ، در فرهنگ اسلامی ۳۵۲

منابع ۳۵۷

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۳. مقارنه بین محورهای "اقتصاد" و "مقاومت"، جهت استخراج ویژگی‌های محوری "اقتصاد مقاومتی" ۱۱۶
- جدول ۱-۴. مقایسه بین کلیدواژه‌های تعریف اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مبنایی با مفهوم ویژگی‌ها و الزامات اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری ۱۶۶
- جدول پیوست و-۱. اصول جنگ در چند فرهنگ نظامی ۳۵۱

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۲. عوامل تعیین‌کننده رانندگی پیاده‌های مقاومت ۱۰۴
- نمودار ۱-۷. چهار تعریف اقتصاد مقاومتی ۱۷۴
- نمودار ۲-۷. شاخص‌های جمعیتی ۱۷۹
- نمودار ۱-۸. خلاصه شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی ۲۰۸
- نمودار ۲-۸. چارچوب مفهومی آسیب‌پذیری، ترمیم‌پذیری، رانش‌کنندگی ۲۱۳
- نمودار ۳-۸. چهار سناریو ۲۲۱
- نمودار ۴-۸. مخاطرات مرتبط با تأثیرپذیری زیان‌بار از تکانه‌های خارجی ۲۲۳
- نمودار ۵-۸. نقش ترمیم‌پذیری اقتصادی در زیان‌های ناشی از بلایا ۲۲۷
- نمودار ۶-۸. شمای توسعه پایدار: به هم‌تافتگی سه جزء سازنده ۲۳۴

مقدمه

پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی در ایران، شگفت‌آور بود. تشکیل جمهوری اسلامی برای نخستین بار در تاریخ، بهت‌آور. و انتظار اثرات منطقه‌ای و جهانی این دگرگونی عمیق برای قدرت‌های بزرگ سلطه‌گر بیم‌آور بود.

برندترین و اقدام علیه جمهوری اسلامی ایران از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی آغاز شد. تنوع تمام امکانات به شدیدترین وجه ممکن، تا تغییر رژیم و نظام از سوی آمریکا و «ژیم» یونیستی و همراهان آنان اعمال شده است. بروز جنگ تحمیلی از جمله پدیده‌ها، با همراهی بیشتر کشورهای مؤثر در صحنه بین‌الملل علیه جمهوری اسلامی ایران بود.

در این چند دهه که دهه‌ی چهارم، دهه‌ی پیشرفت و عدالت نام‌گذاری شده است، مقابله با اقدامات دشمن و خنثی کردن آنها، ریسک‌های مختلف انجام شده است، اما اقتصاد کشور همان گونه که در زمان دفاع مقدس، بر سه صورت نهادینه و مطلوب کاستی‌هایی در نحوه نگرش به دفاع و دشمنی دشمنان، مابله مورد انتظار در آن می‌توان سراغ گرفت، هنوز مفهوم مقاومت و ضرورت و جایگاه و نحوه‌ی آن را در خود نهادینه و اعمال نکرده است و به عبارتی، ساختار و جلوه‌ی مقاومتی به خود نگرفته است. اگرچه نخستین هدف برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی ایران در میان اهداف دهگانه کلی برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، که با فاصله اندکی پس از آتش‌بس جنگ تحمیلی به اجرا درآمد، "بازسازی و

تجهیز بنیه دفاعی و تأمین نیازهای ضروری آن بر مبنای اهداف دفاعی تعیین شده" ذکر شد، اما در برنامه دوم توسعه، "تقویت بنیه دفاعی کشور" در بند یازدهم سیاست‌های کلی کیفی متن برنامه قرار گرفت. در دوران دفاع مقدس، از جمله، ساختن بناهاگاه در ساختمان‌های جمعی، الزامی شد اما پس از مدتی، به فراموشی سپرده شد. در هیچ برنامه توسعه‌ای در کشور، از تهدید دشمن به عنوان یک ملاحظه قابل توجه حتی ذکری به میان نیامد، و در گزارش‌های رسمی اقتصادی کشور در دوران جنگ جمعی، وجود و استمرار جنگ، چندان به مخاطب منعکس نمی‌شود در حالی که مهمترین مسئله در این دوران، دفاع مقدس بوده است. در آموزش دوره‌های دانشگاهی اقتصاد در تمام سطوح به طور معمول سخنی از تهدید و مقاومت و امنیت و قدرت ملی به میان نمی‌آید. این مفاهیم، مفاهیمی خارج از حوزه اقتصاد و عملاً بیگانه با قلمرو تحلیل اقتصادی محسوب می‌شوند.

آنگاه گفته شد، با توجه به واقعیات ملی و بین‌المللی و روند تحولات در دنیای واقعی، به شدت نگران‌کننده است. اگرچه پیوندها و امنیت با اقتصاد در هزاره‌های پیشین نیز قابل ردیابی است، اما بویژه در قرن بیستم، با بروز جنگ‌های جهانی، جنگ خود را به وضعیت جاری اقتصادی تحمیل کرد و اقتصاد نقشی بی‌بدیل در جنگ ایفا نموده است. دوران جنگ سرد، دوران پیوند مستقیم اقتصاد و امنیت است و پس از آن، نگرش راهبردی به اقتصاد و تحلیل‌های اقتصاد امنیت ملی و امنیت اقتصادی، در فضای تحلیل و پژوهش و آموزش اقتصادی رواج چشمگیر یافته‌اند.

مطرح کردن "اقتصاد مقاومتی" از سوی مقام معظم رهبری نقطه امیدي در

لحاظ کردن، تحلیل و کاربرد امنیت و مقاومت و جهاد و امثال آنها در اقتصاد کشور

است؛ موضوعی که غفلت در آن، به بی‌توجهی به بقای نظام و انقلاب اسلامی باز می‌گردد.

تحقیق اقتصاد مقاومتی نیازمند شناخت دقیق مبنایی و کاربردی آن است، و برای بررسی عمیق این اقتصاد باید به برخی سؤالات اساسی پاسخ مستدل داده شود. در این حاضره که به طور عمده حاصل تحقیقی در این باره در سال ۱۳۹۱ با تمرکز بر نقش مبنایی به سفارش معاونت طرح و برنامه و بودجه ستاد کل نیروهای مسلح است، برخی از سؤالات به برخی از این سؤالات پاسخ داده و زمینه برای پاسخ به سؤالات دیگر فراهم شده. از جمله‌ی این سؤالات می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. ضابطه و معیار شناسایی اقتصاد مقاومتی کدام است؟
۲. مفهوم اقتصاد مقاومتی بر اساس معیار معتبر چیست؟
۳. آیا این مفهوم، مفهومی جامع و بی‌شک است و یا در ادبیات علمی متعارف در گذشته به نوعی از سوی صاحب‌نظران اقتصادی و جز آنها مطرح شده بوده است؟
۴. اقتصاد مقاومتی با مفاهیمی نظیر مقاومت اقتصادی، اقتصاد مقاومت، اقتصاد دفاعی، و اقتصاد ریاضتی، یکسان یا متفاوت است؟ چگونه؟
۵. ارکان و ملزومات و ویژگی‌های اساسی اقتصاد مقاومتی چیست؟
۶. آیا اقتصاد مقاومتی ماهیتاً و / یا عملاً امری گذرا و موقتی است یا امری ماندگار در اقتصاد کشور؟ و به عبارت دیگر، آیا اقتصاد مقاومتی یک

^۱ در اینجا از جناب آقای غلامحسین کلولی دزفولی که در شکل‌گیری و به انجام رسانیدن این کار تحقیقی نقش مؤثری داشته است، تشکر می‌گردد.

استراتژی، یک سیاست، یک برنامه موقتی است یا یک نظام اقتصادی با ویژگی‌های خاص خود می‌باشد؟

۷. سابقه احتمالی به‌کارگیری برخی عناصر اقتصاد مقاومتی در کشورهای دیگر چگونه است؟

۸. الگوی مفهومی اقتصاد مقاومتی چگونه است؟
آیا مقتضیات و چارچوب قانونی کشور با تحقق اقتصاد مقاومتی سازگاری دارد؟

در متن پیش رو تلاش شده است که از جمله این فرضیه که "اقتصاد مقاومتی، یک نظام اقتصادی بومی است." (اسخ سؤال ششم) تعیین تکلیف گردد. البته پیش از ورود به بدنه اصلی بحث، بررسی ریشه‌های موجود نشان می‌دهد که برای تحلیل و کالبدشکافی اقتصاد مقاومتی، چه رویکردهایی مناسب وجود دارد. از جمله:

- در یک رویکرد، اقتصاد مقاومتی یک الگوی اقتصادی است که در تاریخ اقتصادی کشورها نیز سابقه‌ای طولانی دارد. این اقتصاد، اقتصادی است که در رویارویی با تکانه‌ها (شوکه‌های داخلی و خارجی) از جمله تکانه‌های مالی که در سال‌های اخیر نیز فراوان روی داده، مقاومت می‌باشد و با انعطاف‌پذیری و تدابیر خنثی‌ساز، تکانه‌ها را رفع یا آنها را می‌کند. در این رویکرد، اقدامات دشمن نیز می‌تواند به عنوان تکانه‌ها یا چالش‌ها در نظر گرفته شود و به همان صورت تحلیل و چاره‌جویی گردد. بلایای طبیعی نیز در زمره تکانه‌های خارجی هستند.

- در رویکرد بعدی، برنامه‌ها و سیاست‌های اضطراری برای رویارویی با فشار و جنگ و تحریم اقتصادی دشمن در وضعیت اقتصادی کنونی - که

برنامه پنجم توسعه کشور در حال اجرا است - معرفی می‌شود و همان‌گونه که در زمان دفاع مقدس نیز در اواسط دهه ۱۳۶۰، با کاهش شدید درآمدهای ارزی کشور در پی تنزل شدید قیمت نفت در بازارهای جهانی، "برنامه‌ی شرایط نوین اقتصادی کشور" (۱۳۶۵-۶۶) تدوین و به اجرا درآمد، در عین مسکوت ماندن برنامه میان‌مدت توسعه در دستور کار قرار گرفت، تدبیر مقابله با اقدامات دشمن اتخاذ و پس از گذر از بحران فعلی، برنامه‌ای اصول اقتصادی کماکان استمرار می‌یابد. در این رویکرد، اقتصاد مقاومتی مشتق از مجموعه‌ای از تدابیر اضطراری و عملاً در حد یک برنامه اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. این برنامه اقتصادی می‌تواند ریاضتی و غیر آن باشد.

- در رویکرد سوم، اقتصاد مقاومتی یک نظام اقتصادی است که به عنوان یکی از نظامات کشور، دارای ویژگی مقاومت در برابر دشمن است اما لزوماً در ارتباط مستقیم با کل نظام کشور در نظر گرفته نمی‌شود. به عبارت دیگر، به این اقتصاد صرفاً از دیدگاه اقتصادی باید نگریست و سایر ابعاد و نظامات کشور به صورتی جداگانه نگریسته و با آنها برخورد می‌شود.
- رویکرد چهارم، رویکرد نگرش به اقتصاد مقاومتی به عنوان یک نظام اقتصادی است که در درون خود و به صورتی نهادینه، مقاومت را لحاظ کرده و اگرچه با رویدادهای اقتضایی، برخی سناریوهای آن فعال و یا مسکوت می‌گردند، اما مقاومت در برابر دشمن، در این اقتصاد همانند کل نظام حاکم، جایگاه تعریف‌شده‌ای دارد که با کل نظام حاکم بر کشور نیز در ارتباط مستقیم قرار می‌گیرد.

در رویکردهای اول تا سوم، برای دستیابی به اقتصاد مقاومتی، اساساً نیازی به واکاوی مباحث فرهنگی وجود ندارد و البته در کنار تجویزهای فراگیر که به کشور و فرهنگ خاصی محدود نمی‌شوند، می‌توان از برخی پدیده‌های فرهنگی و نهادهای هر کشور برای کارآمدتر و مؤثرتر کردن اقدامات بهره‌برداری کرد. در دو رویکرد اول نیز لزوماً وجود دشمن بویژه دشمن بیرونی، از جمله عناصر ملحوظ در اقتصاد مقاومتی نیست و علم اقتصاد اصولاً در بسیاری از مباحث پیشرفته خود، به تحلیل و چاره‌جویی برای راه‌های اقتصادی پرداخته و به بیانی، در جهت ایجاد یک اقتصاد مقاوم در برابر نوآوری و کانه‌های اقتصادی و غیراقتصادی تلاش نموده است. چنین نگرشی، عملاً متضمن واریاسی در پدیده‌های متعارف موجود برای شکل‌دهی اقتصاد مقاومتی است.

فرضیه‌ی پیش‌گفته، متضاد با بردن گرش چهارم است.

بررسی علمی جنبه‌های اساسی اقتصاد و متی مستلزم استفاده از روشی متناسب و ویژه در بررسی می‌باشد و شاید یکی از علل اختلاف دیدگاه‌ها در تحلیل این اقتصاد، به تفاوت در همین روش بررسی (اختلاف روش‌شناختی) بازگردد. سوابق آنچه از سوی مقام معظم رهبری در سال‌های مختلف مطرح شده است نشان می‌دهد که در به کار بردن عناوین طرح‌ها و ایده‌ها، مفهوم مبانی آنها کمتر مورد نظر دارند. بعلاوه، علاوه بر مطالعات و بررسی ادبیات علمی مرسوم، در تحلیل‌ها و واکاوی‌ها رجوع به مبانی فرهنگی و مذهبی را نیز مفید و بلکه لازم می‌دانند. چنین برخوردی با مفاهیمی که از سوی ایشان مطرح می‌شود با سابقه است. برای دستیابی به هندسه اندیشه‌های بنیادین مقام معظم رهبری که می‌توان از آن به عنوان "منشور ولایت" یاد

کرد، باید تحقیقی جامع صورت گیرد، اما در این مجال به برخی بیانات ایشان که در بحث حاضر کارگشاست، اشاره می‌کنیم:

- "همه‌ی تئوری‌های اینها در زمینه‌ی اقتصاد که حالا وضع اقتصادی‌شان را دارید مشاهده می‌کنید در زمینه‌ی سیاست اداری سیاسی آنها، مدیریت سیاسی آنها اینجور دارد در این منطقه به گل می‌نشیند. بعد از این همه کاری که در این منطقه کرده و نفوذی که پیدا کردند حضور سیاسی و اقتدار سیاسی آنها اینجور دارد نبود می‌بینیم. اینها نشان می‌دهد که تئوری‌پردازی‌های غربی در زمینه‌ی سیاست در زمینه‌ی اقتصاد تئوری‌های ناقص و عقیم و بی‌خاصیتی است ما را بیشتر تشویق می‌کند، برعکس به درون خودمان مراجعه کنیم و فکر اسلامی و اندیشه‌ی اسلامی پیدا کنیم." [۱۳۹۰/۶/۲]

- "مدل‌سازی و الگوسازی، کار خود ماست؛ یعنی کار نخبگان ماست. در تحقیقات دانشگاهی باید دنبالش باشید، بحث کنند و در نهایت مدل پیشرفت را برای ایران اسلامی، برای این جغرافیا با این تاریخ، با این ملت، با این امکانات، با این آرمانها ترسیم و تعیین کنند و بر اساس آن سیاست عمومی کشور به سوی پیشرفت در بخش‌های مختلف شکل بگیرد. ... این کشورم که کسی تصور کند که پیشرفت کشور باید لزوماً با الگوهای غربی انجام بگیرد، این وضعیت کاملاً خطرناکی برای کشور است. الگوهای غربی با شرائط خودشان با بانی ذهنی خودشان، با اصول خودشان شکل پیدا کرده؛ بعلاوه ناموفق بوده. بنده به طور قاطع این را می‌گویم: الگوی پیشرفت غربی، یک الگوی ناموفق است. درست است که به قدرت رسیده‌اند، به ثروت رسیده‌اند؛ اما بشریت را دچار فاجعه کرده‌اند.... ما باید پیشرفت را با الگوی اسلامی - ایرانی پیدا کنیم. این برای ما

حیاتی است. چرا می‌گوئیم اسلامی و چرا می‌گوئیم ایرانی؟ اسلامی به خاطر اینکه بر مبانی نظری و فلسفی اسلام و مبانی انسان‌شناختی اسلام استوار است. چرا می‌گوئیم ایرانی؟ چون فکر و ابتکار ایرانی، ایت را به دست آورده؛ اسلام در اختیار ملت‌های دیگر هم بود. این ملت ما بوده است که توانسته است یا می‌تواند این الگو را تهیه و فراهم کند. پس الگوی اسلامی ایرانی است. البته کشورهای دیگر هم از آن، بدون تردید استفاده خواهند کرد؛ همچنانی که تا امروز هم ملت ما و کشور ما برای بسیاری از کشورها در بسیاری از چیزها الگو قرار گرفته، اینجا هم یکی از الگو مورد تقلید و متابعت بسیاری از ملت‌ها واقع خواهد شد."

[۱۳۸۶/۲/۲۵]

"در یک روایتی هست: "يَتَفَتُّ بِالْعَمَلِ قَانَ اَجَابَهُ وَ اِلَّا ارْتَحَلَ عَنْهُ"؛ یعنی حتی دانش، مرهون کار است. در این روایت - که یک بیان نمادین و سمبلیک است - می‌فرماید: دانش، حاصل صدا می‌زند؛ اگر کار پاسخ داد، دانش می‌ماند و توسعه پیدا می‌کند؛ اگر کار پاسخ نداد، دانش هم می‌رود. ببینید چه بیان زیبایی است. یعنی پیدایش دانش، پایداری دانش، پرفت دانش، وابسته‌ی به کار است. اینها منطق است، اینها مبنای فکری است؛ اسلام اینجوری است." [۱۳۹۱/۲/۱۰]

"البته اینها باید ترجمه‌ی عملیاتی بشود؛ این مبانی باید در اجزای دربرنا هریزی، خودش را نشان بدهد؛ که خب، تلاش‌های زیادی شده، کارهای زیادی شده، بیشتر از آن هم باید بشود." [۱۳۹۱/۲/۱۰]

در بیان مقام معظم رهبری، در تبیین مفهوم جهاد اقتصادی نیز از فرهنگ و

اصطلاحات اسلامی استفاده شده است:

"جهاد اقتصادی، صرفاً تلاش اقتصادی نیست. جهاد یک بار معنایی ویژه‌ای دارد. هر تلاشی را نمی‌شود گفت جهاد. در جهاد، حضور و رویارویی با دشمن، مفروض است. انسان یک تلاشی می‌کند، دشمنی در مقابل او نیست؛ این جهاد نیست. اما یک وقت شما می‌خواهید یک تلاشی را انجام دهید، که بخصوص یک دشمنی سینه به سینه‌ی شما ایستاده است؛ این می‌شود جهاد. ممکن است یک وقت این جهاد به شکل قتال باشد، ممکن است جهاد مالی باشد، ممکن است جهاد علمی باشد، ممکن است جهاد فنی باشد؛ همه‌ی اینها جهاد است؛ انواع و اقسام جهاد مبارزه است. اگر بخواهیم در ادبیات امروز ما برای "جهاد" معادلی پیدا کنیم، می‌توانیم بگوییم "جهاد اقتصادی، یعنی مبارزه‌ی اقتصادی".

[۱۳۹۱/۷/۲۴]

- "جهاد یعنی چه؟ هر تحرکی که دشمنی با جهاد نیست. تحرکی با خصوصیات اسمش جهاد است. یکی از خصوصیات این تحرک که اسمش جهاد است، این است که انسان بداند این در مقابل دشمن است. یعنی بداند در مقابل یک حرکت خصمانه و غرض‌آلودی است که دارد انجام می‌گیرد. جهاد کسی که در مقابل یک چنین جهت‌گیری خصمانه وجود دارد، یکی از شرایط اسمی جهاد است".

[۱۳۹۰/۵/۲۶]

"پس جهاد اقتصادی برای این است. یعنی بایستی ان‌شاء‌الله یک جهاد است، یک حرکت هدفمند و هوشمندانه و با توکل به خدای متعال و با اعتماد به حمایت الهی انجام بگیرد".

[۱۳۹۰/۶/۶]

- "جهت دومی که در مفهوم جهاد حتماً بایستی ملاحظه بشود، استمرار و همه‌جانبگی است، هوشمندانه بودن است، مخلصانه بودن است. اینجور تحرکی

اسمش جهاد است. بنابراین، جهاد اقتصادی یعنی حرکت مستمر همه‌جانبه‌ی هدفدار ملت ایران با نیت خنثی‌کردن و عقیم کردن تلاش خصم‌آلود و غرض‌آلود دشمن". [۱۳۹۰/۵/۲۶]

- "ایجاد فرهنگ کار و تلاش لله. شما حتی سر یک کلاس، یک معلم هم که باشد، می‌توانید در این جهاد اقتصادی سهیم باشید؛ این فرهنگ را به این جوان، این نیروی انسانی فردا تعلیم می‌دهید؛ این می‌شود جهاد اقتصادی. در هر بخشی که باشد، می‌توانید در این جهاد سهیم باشید". [۱۳۹۱/۷/۲۴]

همچنین در بیان ایشان از پایه‌های اساسی اقتصاد اسلامی، برای استدلال در جهت معرفی معیارهای مورد توجه در ارائه روش‌ها و نسخه‌های اقتصادی کشور سخن گفته شده است:

"ما وقتی به صورت کلان به زندگی اقتصادی اسلامی نگاه می‌کنیم، دو تا پایه‌ی اصلی مشاهده می‌کنیم. هر روش اقتصادی، هر توصیه و نسخه‌ی اقتصادی که این دو پایه را بتواند تأمین کند، معتبر است. هر نسخه‌ای هر چه هم مستند به منابع علی‌الظاهر دینی باشد و نتواند این دو را تأمین کند، اسلامی نیست. یکی از آن دو پایه عبارت است از "افزایش ثروت ملی". کشور اسلامی باید کشور ثروتمندی باشد؛ کشور فقیری نباید باشد؛ باید بتواند با ثروت خود، در اقتصاد خود، اهداف والای خودش را در سطح بین‌المللی پیش ببرد. پایه دوم، "توزیع عادلانه و رفع محرومیت در درون جامعه‌ی اسلامی" است. این دو تا باید تأمین بشود. و اولی، شرط دومی است". [۱۳۸۵/۱۱/۳۰]

بر اساس آنچه از مقام معظم رهبری به عنوان مطرح‌کننده‌ی اصطلاح "اقتصاد مقاومتی" نقل شد، در این تحقیق نیز برای معیاربایی شناسایی این مفهوم،

ابتدا به فرهنگ اسلامی با تمرکز بر آیات و روایات مراجعه شده و آنگاه رهنمودهای رهبری نظام (امام راحل ره و مقام معظم رهبری مدظله) مرور و دسته‌بندی، و سپس در جمع‌بندی، مفهوم و ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی به عنوان مفهومی متمایز از مفاهیم متداول، مبتنی بر معیار معتبر صرفی شده است.

متن حاضر در پنج بخش اساسی سازماندهی شده است که دو بخش اول و دوم، بیشتر جنبه مبنایی و بخش‌های بعدی بیشتر جنبه تجربی تاریخی و نگارشی دارند، و در بخش پایانی نیز برخی اصول راهنمای کاربردی برای راه‌کارهایی تحقق اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران ارائه شده‌اند.

در بخش اول، به مانی نظری اقتصاد مقاومتی از دیدگاه فرهنگ اسلامی - بدون اختصاص به کشور خاصی - پرداخته شده، و در بخش دوم، آنچه در جمهوری اسلامی ایران در حال حاضر در حوزه اقتصاد مقاومتی ارائه شده است - به طور مبنایی و همچنین جنبه بومی و بعضاً اختصاصی با توجه به کشور جمهوری اسلامی ایران - معرفی شده است. بخش سوم، به گزارش برخی دیدگاه‌های داخلی و خارجی در باره اقتصاد مقاومتی و مقاومت اقتصادی - با تفری که در مباحث آینده بین آنها بیان خواهد شد - پرداخته است. با توجه به آنچه در دو بخش قبلی اول و دوم مرور شده است، تطبیق این دیدگاه‌ها و محک زدن صحت و تناسب آنها وضعیت جمهوری اسلامی ایران، تا حدی امکان‌پذیر خواهد بود. نگرشی تاریخی به تجربه مقاومت اقتصادی در برخی کشورها در بخش چهارم ارائه شده است تا زمینه علمی برای پیوند دادن بین مباحث نظری و تجربه تاریخی برخی کشورها فراهم شود. بخش پنجم به عنوان بخش پایانی نیز به ارائه برخی اصول راهنمای اساسی و برخی راه‌کارها در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران اختصاص یافته است.